

סימן עב.

עולים ועניי עירך מי קודם

א. בעיות הגלות הרוחנית

שלבי הקליטה הראשונים כדיור ותעסוקה קשים וניכרים על פני השטח, אולם כדאי לזכור ולהזכיר, שלא אלה הם העיקר, ויש לתת את הדעת והמשאבים לבעיות הקליטה החברתית והרוחנית. נכון להתבונן בעליה שעם קום המדינה ובמחדליה, כדי להסיק את המסקנה המתבקשת, שלא די בטיפול ראשוני בעליה כדיור ותעסוקה. יש להשקיע משאבים ומאמצים לקליטה רוחנית וחברתית. היהודים הבאים ארצה מארצות הגולה, בפרט העליה החדשה מרוסיה, באים לאחר גלות של שנים מתרבות עם ישראל, מתורתו ומורשתו. מה שחסר להם בגולה בעיקר הוא החיים היהודיים, את אלא גולה מהם הגולה כשמנעה מהם כל קשר וכל מידע עם עמם מולדתם ותורתם, לא דיור ותעסוקה ורמת חיים חסרו להם בגולה, ואם את אלה יבקשו ימצאו אותם בכל מקום אחר בעולם בדרך נאותה יותר. מה שחסר להם הוא התוכן הפנימי העמוק כיהודים, ככני עם ישראל וארץ ישראל, ועל אלה יש לתת את הדעת והמשאבים. בגלי העליה הראשונים שעם קום המדינה, למרות שהיתה עליה שידעה יהדות ויהודים, התמודדו בעיקר בבעיות הדיור והתעסוקה והקיום, התוצאות ידועות מה קרה כשהזניחו את הקליטה הרוחנית החברתית והיהודית. לא בכדי לקח שנים עד שלמדו את הלקח, ושינו את השם ממשד ה"עליה" למשרד ה"קליטה". כשנוכחו לדעת שהבעיה העיקרית היא הקליטה ולא העליה. הכתוב מבטיח לנו בשירת הים, "תביאמו ותטעמו", לא מספיקה ההבטחה של "תביאמו", לעלות יהודים לארץ, יש צורך להקלט בבחינת "ותטעמו בהר נחלתך", ולקליטה יש תנאים משלה. לכל צמח וכל עץ, תנאי אקלים וסדרי קליטה משלו. ואף ארץ ישראל שאינה נותנת פירותיה אלא לבניה, יש לה תנאי קליטה בכדי שלא תקיא הארץ את שאינם נקלטים. כמו כן הבעיה של "וגם ערב רב

לאחר תפילה של דורות לקרב פזורינו מבין הגויים ולכנס נפוצותינו מירכתי ארץ, זכינו ובנים שבים לגבולם. לאחר שנפסקו גלי העליה ההמוניים שבאו עם קום המדינה וסימני ירידה נתנו אותותם, זכינו שוב בימים אלה לקיום ההבטחה, ומקבץ נדחי עמו ישראל, נסה נס לקבץ גליותנו. שערי מסך הברזל נפתחו ואחינו מגלות רוסיה מתקבצים ובאים ארצה. ממדי העליה הפתיעו את העם היושב בציון, ויחד עם השמחה לבואם ארצה של רבבות אלפי ישראל, העליה מלווה בקשיי קליטה רבים, הגורמים למבוכה רבה.

הברכה לקבוצת גליות שבתפלת שמונה עשרה, "תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותנו" נתקנה ע"י אנשי כנסת הגדולה לאחר ברכת השנים. טעם לסמיכות זו מבואר בגמ' מגילה "ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים דכתיב ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא". בכדי לקבץ נדחי עם ישראל לארצו, יש צורך תחילה בברכת השנים, ביכולת קליטה של ארץ ברוכה, שיש בה פרנסה ושפע, ומלבד הסמיכות לברכת השנים, פותחת הברכה ב"תקע בשופר גדול לחרותנו", ורק אח"כ "שא נס לקבץ גליותנו", משום שבכדי לקבץ הגליות, יש צורך תחילה בארץ בטוחה ומשוערת מכל תלות ובעיות בטחוניות ומדיניות. ורק לאחר שיתקע בשופר גדול לחרותנו, מבקשים ושא נס לקבץ גליותנו, בדור זה עדין לא זכינו להבטחת קבוץ הגליות המובטחת, שהיא אחר ברכת השנים ולאחר שיתקע בשופר גדול לחרותנו, לקלוט את פזורי ישראל בארץ ברוכה מבחינה כלכלית ובעלת יכולת קליטה רחבה. מקבלים אנו את אחינו בזרועות פתוחות ובלב חם, אבל אין ביכולתנו להבטיח את החיים השבע והשלום של השנים הטובות. וכיון שהמצב הכלכלי קשה, גלי העליה מעוררים בעיות קשות של דיור, תעסוקה וקליטה חברתית ורוחנית.

כתנאי ראשוני לקליטתם, ומאידך יש אבטלה של תושבי הארץ והיידים מבקשות עבודה. השאלה את מי להעדיף, האם לדאוג לחדשים מקרוב באו כדי לקלטם בארצנו, או שעניי עירך קודמים.

רוב הרשויות המונציפליות במצב כלכלי קשה, ובקושי רב שומרים הם על רמת חיים נאותה של בני העיר. לכל עיר מתוספים עולים חדשים, שיש לעזור להם. העזרה באה על חשבון רווחתם של בני המקום. ברור שנדרש מכל הציבור לתרום לקליטת עליה, ולוותר על רמת חיים לטובת אחינו בשרנו. אולם השאלה היא, עד כמה חייבים ראשי הערים בקליטת העליה, והאם הדאגה לבני עירם ובעיקר לעניי עירם, עליהם הם מופקדים, אינה קודמת לקליטת העולים החדשים שזה מקרוב באו.

שאלות נוקבות אלה נשאלות גם במישור הרוחני והתורני. התאונן לפני ידידי ר' ישראל לבנון יו"ר המועצה הדתית בחיפה, שהמועצה הדתית השקיעה בשנה האחרונה לקיום בריתות מילה לעולים חדשים עשרות אלפי שקלים מתקציב המועצה, עקב כך אין לו בשנה זו האפשרות להגדיל שעורי תורה או לתגבר את מערכת הכשרות בעיר. והשאלה היא, האם נכון עשה שהשקיע כספים שמטרתם לקיים שירותים דתיים עירוניים למצוה חשובה של ברית מילה, או שגם בנידון זה נפסוק "עניי עירך קודמים".

שאלות אלה מרובות ומגוונות, ואי אפשר לקבוע בהם מסמרות ולהשיב תשובה חד משמעית, בדיני קדימה יש להתחשב בנתונים רבים, ואין לדמות בעיה לחברתה. מה עוד שיש להתחשב בנתונים חברתיים ובכורשר העמידה והצורך של כל דבר. הנושא שנעסוק בו הוגדר כ"עולים ועניי עירך מי קודם". אולם לא לתת תשובה חד משמעית כוונתנו, אלא להגדיר כמה הלכות בדיני קדימה, בצדקה ובשירותים קהילתיים וכדומה, כעקרונות בסיסים לשאלות קשות אלה, ואידך זיל גמור.

ג. דיני קדימה בהל' צדקה

בהלכות צדקה קבעה ההלכה גדרים ברורים, מהי צדקה, עד כמה חיובה, ומה סדר העדפות כשאין אפשרות לספק את כל הצרכים, וגם יש לחלק בין

עלה אתם", החוזרת גם בעליה זו, קשה היא, ואין אפשר להתעלם ממנה. ויש למצוא בעוד מועד את הדרכים להתגבר על שאלות אלה, לא יכולנו שלא להזכיר במסגרת זו שאלות אלה, אם כי הנושא שנעסוק בו הוא, קשיי הקליטה הגשמיים היוצרים שאלות קדימה קשות.

ב. קליטת העולים על חשבון רווחת בני הארץ

העליה שהפתיעה את כולנו מגיעה לארץ כשיכולת הקליטה מוגבלת, וכשהעם היושב בציון אינו ערוך לקבל אחים בסדר גודל זה ותכיפות כה רבה, למרות המאמצים והזרועות הפתוחות, קליטת העולים גורמת לבעיות כלכליות וחברתיות רבות, ולשאלות שחייבים לתת עליהן את הדעת. יש המכריזים בצדק לראות את המצב כמצב חירום, ושכולו קודש לקליטת עליה, בכדי לא לאבד את הברכה לה ציפינו זה שנים, וכדרך מצב חירום נדחקים צרכים אחרים לקרן זווית. והשאלה היא האם נכון וישר לדחוק את שאר הצרכים לקרן זווית, ולדאוג בראשונה לעליה. וא"כ, מהו סדר העדיפות, ומה נדחה מפני מה.

השאלות מחריפות מיום ליום וצוברות תאוצה רבה. ידועה בעיית הדיור, ההכרח לשכן עולים כתנאי ראשוני לקליטתם בארץ, גרם לעליה ניכרת ביותר בדמי שכירות דירה. מאות מבני הארץ נותרו ללא קורת גג, כשאינם יכולים לעמוד בעלות שכר הדירה. מעברות נוסח התש"ן מפורזים ברחבי הארץ, כשיושבי האהלים צוברים מרירות כנגד הממסד, ואף שנאה בעקיפין לעליה ולעולים כגורם ישיר למצוקתם. והשאלה בנושא זה אינה מי צודק, ודאי שצודקים השניים ולשניהם מגיע דיור. מחובתנו לשכן את העולה המגיע ארצה, ואין ספק שגם לבן הארץ מגיעה זכות דיור לא פחות מהעולה החדש. השאלה המעשית כשאי אפשר לספק לשניים את מבוקשם, מי עדיף ואת מי להקדים. ולצערינו לפעמים השאלות מגיעות גם לדיני נפשות. וכמה קשות הסוגיות כשהשאלה אם דוחין נפש מפני נפש.

כבכל מצב חירום, שאלות הקדימה מתפרסות בכל שטחי החיים, יש צורך דחוף בהעסקת העולים

מצות צדקה המוטלת על היחיד, לצרכי ציבור המוטלים על הכלל, כפי שנבאר, סולם העדיפויות שוה ויש ללמוד ממנו, הצרכים הנכללים בחיוב הצדקה, מוגדרים בתורה, שיש לתת לנצרך "די מחסורו אשר יחסר לו", את כל צרכיו האישיים החסרים לו אישית. לאמר, לא רק צרכים מינימליים או בסיסיים לצורך קיומו, אלא את אשר יחסר לו אישית לפי רמת חייו והרגליו, ומכאן אמרו "די מחסורו אשר יחסר לו, אפי' היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו כשהיה עשיר והעני, קונין לו סוס ועבד לרוץ לפניו". משום שאדם הרגיל לרמת חיים זו והעני חסר לו הדבר, ויש למלא חסרונו אשר יחסר לו. כדוגמא יהודי שהיה כל ימי חייו רגיל לרכב צמוד והעני חסר לו הרכב, ובכלל חובת הצדקה לדאוג לו לרכב בכדי למלא מחסורו. ומכאן יש ללמוד שהדאגה לעולה שבא אלינו וחייבים אנו לספק צרכיו, לדאוג לו לא רק לצרכיו הבסיסיים, אלא ל"מחסורו אשר יחסר לו", לפי רמת חייו שהיה רגיל בה, לא לקבוע סכום או סל צריכה שוה לכל נפש, אלא להתחשב בכל עולה במעמדו בצרכיו ורמתו האישית. ומאידך אין כל חיוב לספק לו רמת חיים יותר גבוהה ממה שהיה רגיל בה בארץ מוצאו. כמובן שחיוב זה חל כשאפשר לספק לו כל מחסורו. אולם כשאין בקופת הצדקה הסכום הנדרש, או שיש נזקקים רבים ואי אפשר לספק כל צרכיהם, קבעה ההלכה סולם עדיפויות, כדוגמא שיש להקדים הרעב ללחם לכסות, וכסות למדור, יש להקדים מזונות האשה לאיש, וכן הכנסת כלה לצרכי רבים, ועוד הלכות ברורות נפסקו בשו"ע יו"ד סימן רנ"א בהל' צדקה, הקובעות את סדר הקדימה בצרכי הצדקה. במקביל לסולם העדיפות של הצרכים, נקבע גם סולם עדיפויות של נזקקים, וזאת על יסוד הפסוק בפרשת ראה, "כי יהיה בך אביון באחד אחיך אשר בשעריך בארצך אשר ה' אלוהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ ירך מאחריך האביון". ודייקו חז"ל את סדר הקדימה מהכתוב, "מאחד אחיך, אח מן האב קודם לאח מהאם. באחד שעריך, מלמד שאנשי עיר קודמים לאנשי עיר אחרת. בארצך, מלמד שיושבי ארץ ישראל קודמים לאנשי עיר אחרת". על יסוד מקורות נוספים הרחיבה ההלכה את סולם העדיפויות, כשהכלל המנחה הוא שהקרוב קודם. היחיד חייב יותר בצדקה לקרובו הקודם, לשכנו ולבן עירו, כמו כן יש גם סדר עדיפות של

מיוחסים ככהן הקודם ללוי, ות"ח הקודם לעם הארץ וכדומה. יש צרכים בהם האשה קודמת לאיש בכסות ומזונות, ויש שהאיש קודם לאשה. יש חילוק בנושא זה בין היחיד שחייב לדאוג לבני משפחתו תחילה, כשם שחייב לדאוג לעצמו, שנאמר "אפס כי לא יהיה בך אביון". לבין גבאי צדקה, או העוסק בצרכי ציבור שצריך לדאוג לכלל, ולא להעדיף את קרוביו. אולם גם באחריות צבורית נאמר הכלל של עניי עיר קודמים לעניי עיר אחרת, ועניי ארץ ישראל קודמים לעניי חו"ל. זכות הקדימה של עניי עירך אמור דרך כלל, כשהצרכים שווים. אולם ברור שאין להעדיף מותרות של עניי עירך, לחיותם של עניי עיר אחרת. והאחרונים דנו בשאלות רבות בהם לא ברור מה להעדיף אם את הצורך היותר גדול או את הנזק יותר. לאור הדברים יש לדון האם יש לדאוג תחילה לעולים, או שבני הארץ כעניי עירך הקודמים לכל דבר, ואין להעדיף העולים על פני תושבי הארץ.

ד. מעמד העולים כעניי ארץ ישראל, ודין פדיון שבויים

בכדי לברר שאלות אלה יש לברר תחילה מה מעמדם של העולים, האם דינם כעניי חו"ל או כעניי הארץ. ואם יש להם זכות קדימה כעולים, בבחינת הגר שאין לו נחלה הראוי להקימו לסייעו ולעודדו, כמו היתום והאלמנה שנצטוונו על דאגתם במיוחד. יש לזכור שעצם העליה לארץ ישראל אינה רק עזרה לאחינו, ואינה רק קיום מצות ישוב ארץ ישראל שהגדירה כמצוה השקולה ככל המצוות כולן, אלא בנדון עולי רוסיה, שהיו עד כה סגורים מאחורי מסך הברזל מבלי יכולת הגירה, העליה היא בבחינת פדיון שבויים. בפרט עקב השמועות שהאנטישמיות גוברת, ויש סכנת חיים להשאר שם לטווח ארוך, ובמצות פדיון שבויים, נפסקה ההלכה שהיא עדיפה וקודמת מכל צרכי צדקה אחרים. ובשו"ע סימן רנ"ב ס"א, נאמר "פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותם ואין מצווה גדולה כפדיון שבויים. הלכך לכל דבר מצוה, שגבו מעות בשבילו יכולים לשנותם לפדיון שבויים, ואפי' אם גבו לצורך בנין בית הכנסת, ואפי' אם קנו העצים והאבנים והקצום לצורך הבנין שאסור למכרם לצורך מצוה אחרת, מותר למכרם לצורך פדיון שבויים", לפי דברים אלו

ברור שלעצם העליה עצמה, לקרוא לבני רוסיה דרור ולהוציאם מרוסיה לארץ, יש להשתמש בכל המשאבים הקיימים, ויש להעדיף מצוה זו על כל צריכה אחרת בארץ, ובודאי שאין להתחשב בצרכי עניי עירך ועניי ארץ ישראל, כשאצל העולים העליה היא פקוח נפש ופדיון שבויים. ואם העליה דוחה כל צורך וזכות קדימה אחרת בבחינת פדיון שבויים, ברור שגם צרכי הקליטה המינימלים הקשורים לעליה ולהצלה נכללים בכלל פדיון שבויים, ולאחר העליה דין העולים כעניי ארץ ישראל ולא כעניי חו"ל.

ויש לדון, מה מעמדם של העולים מארצות הרווחה, שאין בעלייתם משום פדיון שבויים, אלא מצות ישוב ארץ ישראל, האם דינם כעניי חו"ל או כעניי ארץ ישראל. ואם לבני הארץ הזכות להעדיף צרכיהם החיוניים על עלייתם של בני חו"ל. ונראה שהעליה לארץ אינה רק מצוה המוטלת על כל יהודי כחובה, אלא זכות המקנה לכל יהודי זכויות כבן ארץ ישראל. ועם עלייתו ארצה ודאי שחובה זו הופכת לזכות שאי אפשר להפקיע ממנו. דרשת חז"ל על הפסוק "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה, אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה", אינה דרשה בעלמא, אלא הוראה הקובעת שלכל יהודי בין אם גר בירושלים ובין אם מצפה לראותה, יש את הזכות כנולד בירושלים וכמי שגר בה, לפי שכל הוויתו הרוחנית קשורה בה ויונקת מכחה. והלכה מפורשת היא, "הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מורידין, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מורידין". וראיתי לגרי"מ טיקוצ'נסקי זצ"ל בספרו עיר הקודש והמקדש שביאר היטב הלכה זו, מה זכות האיש והאשה לעלות לא"י, כנגד רצון השותף. וכן לעלות לירושלים, בשלמא הכל מעלין לארץ ישראל אפשר לפרש הטעם משום מצוות ישוב ארץ ישראל. אולם מה הזכות שהכל מעלין לירושלים, וכי יש חיוב מצוה מיוחד לגור בירושלים. גם הדין שהכל מעלין לארץ טעון ביור, שהרי יש מצוות חשובות יותר שבהם הבעל לא יכול לכוף את האשה, הרי תלמוד תורה כנגד כולם, ואם ירצה הבעל לגלות ממקומו למקום תורה כנגד רצון האשה אינו יכול לכופה, כפי דרישתו לעלות לארץ. וביאר שם בספר עיר הקודש והמקדש, בטוב טעם, שהלכה זו שהכל מעלין לארץ ישראל יסודה לא בחומרתה וחשיבותה של מצוות ישוב ארץ ישראל, אלא שלכל יהודי כאשר הוא שם

יש לו הזכות כבן ארץ ישראל, ובכל רגע חייב ויכול לממש זכותו להיות בן ארץ ישראל, לפי שכל יהודי יש לו אזרחות כפולה, מקום לידתו הגשמי והיא הארץ שנולד וחי בה, ומקום צור מחצבתו הרוחני, והיא ארץ ישראל וירושלים, ששם צוה ה' את הברכה וחיים עד העולם. וכשם שיש לכל איש ואשה הזכות לתבוע לגור במקום מגוריהם, כך לכל יהודי ויהודיה הזכות לתבוע לדור בארץ ישראל ובירושלים, ועיין שם שדייק הדברים מדברי הרמב"ם.

ונראה שגם ההלכה בדיני צדקה להעדיף עניי ארץ ישראל על עניי חו"ל, אינה רק הלכה לזכות את בני ארץ ישראל בצדקה, ויסוד דינה כדין כל קדימה בצדקה, כמו שעניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת, כך גם כל יהודי ארצו היא ארץ ישראל, ויש לו להקדים הצדקה לעניי ארץ ישראל כדין עירו, לפי שלכל יהודי אזרחות כפולה, בעירו ובארץ ישראל. לאור האמור, כל עולה וכל יהודי בן ארץ ישראל הוא, וכשם שאי אפשר להפקיע ממנו את זכותו וחובתו לעלות לארץ, כך גם עם עלייתו ולצורך עלייתו, דינו כעניי ארץ ישראל, ולא כעניי חו"ל, וכשם שהמדינה חייבת לקבלו ואינה יכולה להפקיע ממנו הזכות להתיישב בארץ, כך גם מתחבטה לדאוג לכל צרכיו כשאר עניי הארץ. לאור הדברים זכותם של העולים גם מארצות הרווחה כזכות כל אזרחי ישראל, ועל המדינה לדאוג לקיימם בשווה. השאלה היא אם לבני הארץ יש זכות קדימה כעניי עירך הקודמים לעניי עיר אחרת, ועד כמה זכות קדימה זו.

ה. אם יש זכות קדימה לבני הארץ מדין עניי עירך קודמים

נחלקו הפוסקים מי הם עניי עירך הקודמים לעניי עיר אחרת. הטור בסימן רנ"א, הביא דיעה הסוברת שעניי עיר אחרת הם עניים הגרים בעיר אחרת, שיש להעדיף עניי עירך מלשלוח צדקה לעניי עיר אחרת, כיון ששם ידאגו להם אנשי עירם. אולם עניים הבאים אל העיר לבקש צדקה, גם אם אינם תושבי העיר, בכלל עניי עירך הם, ואין להעדיף את תושבי העיר עליהם. ולפ"ז העולים הבאים להתיישב בעיר דינם כעניי העיר לכל דבר. אולם הטור חלק על קביעה זו, וכתב "שאינו נראה לו הדבר, ובודאי בני העיר קודמים". וכך גם הביא הרמ"א להלכה בשו"ע

ו. עד כמה הזכות להקדים עניי עירך

אולם, למרות זכות הקדימה העקרוני של בני הארץ כעניי עירך על העולים החדשים, יש לזכור שזכות קדימה זו אמורה רק כשהצרכים שווים, אבל כשיש מצב חרום, וחייבים משאבים רבים לקליטה העליה, גם עניי עירך יש להם לדאוג לעניי עיר אחרת, ולוותר על רווחתם לטובת עניי עיר אחרת. הרשות המוניציפאלית אע"פ שחייבת היא לדאוג תחילה לבני עירה, ברור שחייבת היא לקצץ מתקציבי מותרות כבידור, רווחה וכדומה, בכדי לעזור לקליטת העליה, ורק בצרכים שווים עליהם לדאוג תחילה לעניי עירם, וכך שנינו בגמ' בנדרים פ"ו בדין קדימה זה, "מעין של בני העיר חיהם וחיי אחרים, חיהם קודמים לחיי אחרים. בהמתן ובהמת אחרים, בהמתן קודמת לבהמת אחרים. כביסתם וכביסת אחרים, כביסתם קודמת. חיי אחרים וכביסתם, חיי אחרים קודמים לכביסתם. ר' יוסי אומר כביסתם קודמת לחיי אחרים", ע"כ. מדובר בעיר שיש בה מעיין, ועיר סמוכה יכולה להנות מהמעין, אם המעיין מספיק רק לחיי בני העיר, בני העיר קודמים, וזכותם שלא לאפשר לבני עיר אחרת להשתמש בו, גם אם הדבר תלוי בחייהם, לפי שחיי בני העיר קודמים. אם המעיין מספיק רק לבהמת בני העיר, יכולים למנוע משימוש בהמת אחרים, וכן בכביסה וכדומה. אולם אם יש במעיין בכדי להחיות את בני העיר, ומעונינים הם להשתמש במים גם לכביסה, ואילו בני העיר הסמוכה אין להם מים בכדי לחיות, חיי אחרים קודמים לכביסתם, זכותם כבני העיר כבעלי המעיין, אינו מאפשר להם להשתמש במים לכביסה, בזמן שבני העיר הסמוכה אין להם מים בכדי לחיות, חיי אחרים קודמים לכביסתם. ר' יוסי חולק בדבר, ואומר שגם כביסת בני העיר בעלי המעיין קודמת לחיי אחרים. אולם מבואר בגמ' שגם לדעת ר' יוסי אין זכות קדימה לבני העיר להשתמש בצרכים שאינם הכרחיים, בשעה שצריך את המים לצורך חיים, סברת ר' יוסי שגם כביסה היא צורך חיוני ביותר, כמו שימוש במים לצורך חיים. אולם ברור שבצורך שאינו חיוני אין לבעלים דין קדימה על אחר הצריך צורך חיוני. ומכאן שדין קדימה של עניי עירך הקודמים לעניי עיר אחרת, אמור רק

בסימן רנ"א סעיף א', וז"ל "והקבועים בעיר בני העיר, והם קודמים לעניים הבאים לשם ממקומות אחרים". ולפ"ז גם העולים הבאים לארץ שדינם כעניי ארץ ישראל, והתישבו בעיר, לבני העיר זכות קדימה, משום שהם קבועים בה לפנייהם. בביאור הגר"א שם הביא מקור להלכה זו מדברי הגמ' בבבא בתרא שדנה במעמדו של בן עיר לצרכי מיסוי, לזכויות וחובות, וקבעה שצריך להיות לפחות י"ב חודש בעיר, מכאן שהתישבות קבע וזמן מוגדר, הם המקנים זכויות של בן עיר ועני העיר, ולא עצם ההתישבות במקום. לאור האמור בעיר עצמה יש להקדים זכות התושבים לדיוור, תעסוקה וכדומה, על פני העולים מדין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמים.

ונראה, שבנדון דידן יש לחלק בין הרשות הממשלתית, לרשות המוניציפאלית. העולים דינם כאזרחי ישראל וצרכיהם כצרכי עניי ישראל. הרשות הממשלתית שדאגתה לכלל ישראל וכל אזרחי המדינה, חייבת לדאוג לעולים ולעליה באותה מידה שדאגת לכלל אזרחי המדינה. ובזכות המוקנית ע"י המדינה, אין לאזרחי המדינה דין קדימה על העולים. אולם הרשות המוניציפאלית שאחריותה לבני עירה למרות שיש לה לדאוג לעולים, זכויות בני העיר עדיפות, ויש להקדים תחילה את בני העיר מדין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמים.

לפ"ז, הצדק עם ראשי הערים הטוענים שאין בכחם לקלוט עליה כראוי, עקב המצב הכלכלי, ואין למנוע שירותים חיוניים מבני העיר עבור קליטת העליה, משום שעניי עירך קודמים, על הממשלה לממן את הוצאות הקליטה, ולהעבירם לרשויות, משום שהעולים עניי ארץ ישראל הם ולא עניי הערים, כמו כן ברור שגם אם לעולים הזכות כעניי ארץ ישראל, עכ"פ אינם עדיפים עליהם, וזכות הדיוור והתעסוקה לבן הארץ אינה נופלת מזכות העולה, וא"כ יש מקום מדין צדקה וחסד להעדיף העולים כגרים הבאים למקום חדש, ויש לתומכם ולעודדם כמי שזקוק לעזרה עקב קשיי קליטה, כדוגמת הדאגה לגר ליתום ולאלמנה, אולם אין בהלכה זו כדי לנשל את זכויות עניי עירך.

בצרכים שווים, אבל בעניי עיר אחרת שזקוקים לצרכים חיוניים, כגון אם יש לעניי העיר למזון וחסר להם לכסות, ועניי עיר אחרת זקוקים למזון, יש לתת תחילה לעניי עיר אחרת את הצורך החיוני.

החתם סופר דן בתשובותיו בארוכה, בדין קדימה של עניי ארץ ישראל, והוסיף שגם לירושלים דין קדימה בצדקה, וכידוע חלק ניכר מצדקות עם ישראל בגולה היה לארץ ישראל, למרות שצרכי עם ישראל בגולה היו מרובים ועניי עירך קודמים, נפסק שגם ארץ ישראל בכלל עניי עירך. וכשנשאלה שאלה איזו צדקה להקדים, זכו בני הארץ בפסק ההלכה, כדין קדימה לצדקה למען עניי ארץ ישראל. אולם החתם סופר שם, הוסיף כלל גדול בדיני קדימה, וז"ל "וכל הקדימות אינו אלא להקדים, ולא לדחות נפשות ח"ו, ועל כן אם שניהם שווים וצריכים להחיות נפשם בלחם צר ומים לחץ נאמר זה קודם, אבל כשיש לאנשי ירושלים אפי' רק לחם צר ומים לחץ, שוב אין להם תביעה עד שיגיע לכל אחד מהעירות האחרות כשיעור הזה, ושוב מהנותר יצטרכו למותרות וכסות וכדומה. ויש הקדמה למוקדם עד שיהא שווה, וכן בכל מילי לא אמרו לדחות אלא להקדים, ולא עלה

על הדעת זה מעולם, ועיין בנדרים, "עכ"ל. לפ"ז כיום במצב החרום, כשיש צורך במשאבים גדולים לקליטת עליה לדיוור לתעסוקה וכדומה, זכות הקדימה אמור רק בצרכים שווים, אבל כל צורך שאינו חיוני כצרכי עליה אין בו זכות קדימה, ומותר לבטלו ולהשקיע כל המשאבים בעליה, לפי שדין הקדימה אמור רק בצרכים שווים לעניי העיר ועניי עיר אחרת.

בסיכום יאמר, עליית יהודי רוסיה לארץ היא בגדר פדיון שבויים שהיא הצדקה הנעלה ביותר, ומותר להשתמש ולדחות כל צרכים אחרים לצורך מצוה זו. עולים גם מארצות הרווחה דינם כאזרחי ישראל, ועל הממשלה לדאוג לכל צרכיהם כשאר האזרחים, ואין להעדיף העולים על בני הארץ בדיוור ותעסוקה וכדומה, אדרבה, יש להקדים בזה את בני הארץ מדין עניי עירך קודמים. הרשות המוניציפאלית צריכה להעדיף תחילה את עניי עירה על העולים, אולם כל זאת בצרכים שווים. גם דין הקדימה של עניי עירך אינו עומד במצב חירום, ומאפשר צמצום שאר צרכים לצורך קליטת עליה, ואין בזה משום עניי עירך קודמים.

סימן עג.

יחסי עבודה ומסחר עם הנכרים

המבדיל בין קודש לחול ובין אור לחושך, הבדיל גם בין ישראל לעמים וזה סוד קיומנו, הבדלה זו מאז לידתה בהולדת יעקב ועשו, ומאז שנקבעה בסיני, הובטחה בהלכות ובגדרים, וגרמה ליחס עויין מצד אומות העולם, כדברי חז"ל "ולמה נקרא שמו סיני שממנו ירדה שנאה לעולם". יעודו ויחודו של עם ישראל שנתקדש בסיני הותיר אותנו ככבשה בין שבעים זאבים, כשגדול הרועה שומר ישראל, וגדולה ההבטחה המטרה והתפקיד, מחיי שלום ושלחה מדומים עם אומות העולם.

חסרי אמונה וחוסן יהודי בכל הדורות, ניסו לטשטש הבדלה זו, ולהתקרב לנכרים ע"י ביטול המחיצות והגדרים. גם היום נשמע בקרב המחנה קול

ענות חלושה, כנגד יעודו ויחודו של עם ישראל. בלעם שרצה לקלל, ראה בעינו הרעה, בהתבדלות מקור לשנאה, אבל נמצא מברך, והגדיר את ההנהגה הנכונה בכרכה, "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב". שלא ככל הגויים בית ישראל, כל התבוללות והתערבות בגויים מורידה מערכו ומקדושתו של העם. ודוקא הבדידות, כעם "לבדד ישכון" היא הברכה, והיא הבטחון ככתוב "בטח בדד עין יעקב", כשהבטחון הוא ברועה הנאמן, ולא במשענת הקנה הרצון של אומות העולם, וזו הברכה בהמשך הכתוב "ובגויים לא יתחשב".

ככדי שנוכל למלא שליחותינו כממלכת כהנים וגוי קדוש, שנהיה אור לגויים ואור עולם, ניתנה לנו